

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

XXXII
2013

IAȘI
2013

COMITETUL DE REDACȚIE

Lăcrămioara STRATULAT (redactor șef)

Senica ȚURCANU

Sorin IFTIMI

Tamalia-Elena MARIN

Ioan IAȚCU

Măriuca-Diana VORNICU

Loredana SOLCAN (secretar de redacție)

Traduceri realizate/revizuite

Coralia COSTAȘ

Simona POSTOLACHE

Tehnoredactare

Loredana SOLCAN

Măriuca-Diana VORNICU

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași

Muzeul de Istorie a Moldovei

Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1

Iași, RO-700028

Telefon/Fax: 040232218383

e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI – Abbreviations – Abreviations - Abkürzungen.....	6
Nicolae URSULESCU, Unele comentarii cu privire la sceptrele preistorice figurative recent publicate/ Quelques commentaires concernant les sceptres préhistoriques figuratifs récemment publiés.....	11
Vasile DIACONU, Daniela CALISTRU, Daniel-Florin SAVA, Obiecte din epoca bronzului descoperite pe Valea Siretului/ Bronzezeitliche Gegenstände aus dem Tal des Siret.....	33
Nelu ZUGRAVU, Puncte de vedere ale unui clasicist pe marginea unor opinii privitoare la religiile pre- și protoistorice/ A Classicist's Points of View on Opinions Concerning the Pre- and Protohistoric Religions.....	61
Tincuța CLOȘCĂ, Repere istoriografice privind cercetarea operei lui Ioan Hrisostom/ Historiographic Points of Reference Concerning the Research of John Chrysostom's Work.....	95
Ioan IAȚCU, The Painting of Roman Dobruja (5th-6th AD): A General View/ Pictura în Dobrogea romană (secolele V-VI p. Chr.): privire de ansamblu.....	113
Rodica POPOVICI, Carreaux de poêle à aigles bicéphales dans la Moldavie médiévale (XVe-XVIIe siècles)/ Cable cu acvile bicefale în Moldova medievală (secolele XV-XVII)	131
Alexandra-Marcela POPESCU, Hiclenia – explicații terminologice/ Treason – Terminological Explanations.....	165
Ștefan S. GOROVEI, Movileștii. Considerații finale/ The Movilești. Final Considerations	177

Dan FLOAREȘ, O tipăritură din Anvers privitoare la evenimente din domnia lui Gaspar Grațiani (1620)/ <i>An Antwerp Print Regarding some Events from Gaspar Grațiani's Reign (1620)</i>	195
Maria BERCEANU, Reformele lui Constantin Mavrocordat, început al modernizării administrative în Moldova. Un studiu de caz: Ținutul Bacău/ <i>Constantin Mavrocordat's Reforms, the Beginning of Modern Administration in Moldavia. Case Study: the County of Bacău</i>	211
Manole BRIHUNETȚ, Edificii de cult din satele raionului Telenеști: istorie și actualitate/ <i>Des édifices du culte dans les villages du district de Telenеști: histoire et actualité</i>	249
Alina FELEA, Din istoria căsătoriilor mixte. Căsătoria cu țiganii în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea/ <i>From the History of Mixed Marriages. Marrying Gypsies within the Romanian Space during the 18th – first half of the 19th Centuries</i>	265
Liliana CONDRATICOVA, Prelucrarea artistică a metalului: candelے și cădelnițe din spațiul ortodox/ <i>Le traitement artistique du métal: des veilleuses et des encensoirs de l'espace orthodoxe</i>	279
Sorin IFTIMI, O <i>addenda</i> la portretistica lui Nicolo Livaditi (1830-1858)/ <i>An Addendum to Niccolo Livaditi's Portrait Art (1830-1858)</i>	291
Aurica ICHIM, Constituirea patrimoniului Pinacotecii din Iași în domnia lui Alexandru Ioan Cuza/ <i>Constituting the Heritage of the Art Gallery in Iasi during the Reign of Alexandru Ioan Cuza</i>	317
Ciprian-Petru POPOVICI, Ultimii ani din viață ai regelui Ferdinand al României/ <i>King Ferdinand's of Romania Last Years of Life</i>	345
Bogdan Petru NICULICĂ, Nicolai BODNARIUC, Documente inedite referitoare la colecția de antichități paleolitice a lui Ceslav Ambrojevici/ <i>Unpublished Documents Concerning Ceslav Ambrojevici's Collection of Paleolithic Antiques</i>	355

Recenzii. Note de lectură (Book Reviews)

Cornelia-Magda LAZAROVICI, Gheorghe LAZAROVICI, <i>Ruginoasa-Dealul Drăghici. Monografie arheologică</i> , Suceava, 2012 (Loredana SOLCAN)	369
Ion MAREȘ, <i>Metalurgia aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni</i> , Suceava, 2012 (Radu-Gabriel FURNICĂ)	373
Tudor SOROCEANU, <i>Die Kupfer- und Bronzedepots der frühen und mittleren Bronzezeit in Rumänien. Depozitele de obiecte din cupru și bronz din România. Epoca timpurie și mijlocie a bronzului</i> , Cluj-Napoca/Bistrița 2012 (Diana-Măriuca VORNICU)	375
Carol KACSÓ, <i>Repertoriul arheologic al județului Maramureș</i> , Baia Mare, 2011 (Bogdan Petru NICULICĂ)	378
Lăcrămioara STRATULAT, Ioan IAȚCU, <i>Arta pelerinajului. Obiecte creștine în spațiul est și sud-est carpatic (secolele IV- XVI)</i> . Catalog de expoziție, Iași, 2011 (Tamilia-Elena MARIN)	383
Igor CERETEU, <i>Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău. Catalog</i> , Iași, 2011 (Vitalie PLEȘCA)	384

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Cornelia-Magda Lazarovici, Gheorghe Lazarovici, *Ruginoasa-Dealul Drăghici. Monografie arheologică*, Bibliotheca Archaeologica Moldaviae XX, Editura „Karl A. Romstorfer”, Suceava, 2012, 431 p.

Lucrarea semnată de cercetătorii Cornelia-Magda Lazarovici și Gheorghe Lazarovici reprezintă rodul unei munci intense, care cuprinde atât rezultatele cercetărilor proprii efectuate în situl cucutenian de la Ruginoasa-Dealul Drăghici (jud. Iași), în perioada 2001-2005 și 2010, cât și datele obținute anterior, prin săpăturile efectuate în 1926 de Hortensia Dumitrescu. Astfel, autorii au făcut efortul de a analiza artefacte aflate astăzi în colecții diferite, la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași (materialele din campaniile 2001-2004), la Centrul Interdisciplinar de Studii Arheoistorice, din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași (campaniile 2005, 2010), la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București și la Muzeul de Artă „Ion Irimescu” din Fălticeni (cercetări efectuate în perioada interbelică).

La publicarea monografiei și-au adus contribuția, alături de autorii mai sus menționați, și Corina Ionescu, Volker Hoeck, Senica Țurcanu, Luminița Bejenaru, Maria Știrbu și Ionela Ionescu, care semnează diferite capitole din lucrare.

Lucrarea este structurată pe unsprezece capitole, fiind deschisă de o *Introducere* (p. 9-11), în care se menționează, pe scurt, condițiile în care au demarat cercetările în cadrul acestui sit și în încheierea căreia autorii își exprimă mulțumirile pentru toți cei care au participat la cercetările arheologice și au sprijinit apariția monografiei, se trece la prezentarea informațiilor arheologice.

Capitolul I, *Descrierea fizico-geografică* (p. 13-20), este semnat de C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici și Ionela Ionescu și face o scurtă descriere a mediului geografic actual din zona sitului arheologic, fiind aduse în discuție atât poziționarea geografică a așezării, cât și informații asupra particularităților geologice ale regiunii. De asemenea, în cadrul capitolului ne sunt prezentate și unele informații privitoare la caracteristicile actuale ale solurilor și climei.

Cel de al doilea capitol (p. 21-26), semnat de C.-M. Lazarovici și Gh. Lazarovici prezintă date referitoare la istoricul cercetării stațiunii de la Ruginoasa-Dealul Drăghici. Este discutată contribuția Hortensiei Dumitrescu la investigarea acestei așezări și este schițată situația stațiunii și a împrejurimilor în

perioada de timp scursă între investigațiile realizate de cercetătoarea bucureșteană (1926) și până în anul 2001, moment în care, datorită unor lucrări de extragere a pietrei care afectau stațiunea cucuteniană, investigațiile arheologice au fost reluate.

Prin metode moderne non-invazive de investigare arheologică, în special a prospecțiunilor magnetice, s-a încercat stabilirea întinderii așezării eneolitice, precum și investigarea sistemului defensiv al acesteia. Cercetările au fost realizate de două echipe diferite, una germană, coordonată de Carsten Mischka, și una română, coordonată de Dorel Micle și Liviu Măruia. Datele acestor investigații sunt cuprinse în cel de al treilea capitol al lucrării (p. 27-39), semnat de C.-M. Lazarovici și Gh. Lazarovici.

Prezentarea investigațiilor arheologice începe cu o *Descriere a săpăturilor și complexelor* descoperite (p. 41-115). După câteva scurte considerații, în cadrul cărora se prezintă tehnica de săpătură, cei doi autori aduc în discuție diferitele complexe de locuire dezvelite, cu unele detalii privind elementele constructive și de mobilier identificate, situația de la Ruginoasa fiind una diferită față de cea existentă în majoritatea stațiunilor cucuteniene. De asemenea, în unele cazuri este prezentat și inventarul arheologic al diferitelor construcții, insistând asupra materialului ceramic.

Situația din teren a impus acordarea unei atenții deosebite sistemului de fortificare al așezării. Astfel, pe parcursul capitolului V (p. 117-148), C.-M. Lazarovici și Gh. Lazarovici analizează problematica fortificării așezării de la Ruginoasa. Sistemul defensiv este unul complex, considerându-se că pentru ridicarea acestuia comunitatea cucuteniană de pe *Dealul Drăghici* a depus un efort considerabil. Pe baza datelor din teren, dar și a experienței acumulate pe alte șantiere arheologice, autorii au încercat și realizarea unei reconstituiri a sistemului defensiv.

Analiza materialului arheologic descoperit în cadrul săpăturilor debutează cu studierea *Artefactelor din diferite materiale (piatră, os, corn, cupru)* (p. 149-192). Subcapitolul referitor la *Industria litică* (p. 149-171) este semnat de Senica Țurcanu și este structurat în două părți, stabilite pe baza tehnicii de prelucrare: cioplire și șlefuire. Astfel, într-o primă parte sunt discutate piesele litice cioplite, cu unele considerații asupra materiei prime utilizate și câteva aspecte generale referitoare la tehnologie, urmând prezentarea tipologică a materialului, iar în cea de a doua parte sunt tratate piesele litice șlefuite. Pe baza analizelor petrografice efectuate pe un număr de 75 de piese (din totalul de 155 de piese atribuite acestei categorii), este discutată materia primă utilizată pentru realizarea acestora, urmată de prezentarea tipologică a materialului. Următorul subcapitol, semnat de Senica Țurcanu și Luminița Bejenaru analizează *Industria materiilor dure animale* (p. 173-190), fiind prezentate piesele realizate din os, corn, defense de mistreț și cochilii de scoici. S-a

urmărit identificarea speciilor utilizate ca surse de materii prime, cu discuții asupra morfologiei și morfometriei, considerații generale asupra paleotehnologiei, încadrarea tipologică a pieselor descoperite în stațiunea de la Ruginoasa și considerații asupra posibilei funcționalități a diferitelor tipuri de artefacte. Ultimul subcapitol este semnat de C.-M. Lazarovici și Gh. Lazarovici și este consacrat *Artefactelor din cupru* (p. 191-192). Sunt descrise și încadrate tipologic două piese provenite din săpăturile Hortensiei Dumitrescu și două piese provenite din cercetările autorilor, cu mențiunea că probe din acestea au fost trimise pentru analize la un laborator din Germania în vederea obținerii mai multor informații privitoare la proveniența materiei prime și la compoziția și caracteristicilor cuprului.

Studiul materialului ceramic (p. 193-289) îi este acordat un spațiu larg în text, capitolul fiind structurat în două părți. Prima dintre acestea, redactată de Corina Ionescu și Volker Hoeck, este dedicată *Mineralogiei și chimismului ceramicii Cucuteni de la Ruginoasa* (p. 193-208). După prezentarea probelor și a metodelor de analiză utilizate, autorii aduc în discuție rezultatele obținute în urma investigațiilor realizate prin microscopie optică, microsondă electronică și a analizelor chimice efectuate, care au oferit o serie de informații privitoare la tehnologia de ardere și la proveniența materiilor prime. Această parte este urmată de o *Analiză a ceramicii* (p. 209-289), realizată de C.-M. Lazarovici și Gh. Lazarovici. În cadrul acestor pagini, într-o primă etapă ne sunt oferite informații detaliate privitoare la tipologia formelor ceramice și la ornamentarea acesteia, urmate de descrierea și analiza evoluției ceramicii. Remarcăm deschiderea autorilor față de oportunitățile oferite de tehnica modernă de calcul, concretizată prin folosirea unei baze de date pentru stocarea și structurarea datelor arheologice oferite de ceramica descoperită în structurile de locuire. Sunt discutate prezența diferitelor categorii ceramice (grosieră, semifină, fină) în bordeie și locuințe, caracteristicile compoziționale ale pastei ceramicii, aspectul exterior al acesteia, precum și culoarea și caracteristicile arderii. O atenție aparte este acordată diferitelor motive decorative prezente pe ceramică. Informațiile oferite în text sunt completate și susținute de numeroase tabele și grafice. În opinia noastră, limitele ilustrației tabelare sunt date însă de dificultatea cu care aceasta este urmărită.

Într-un capitol separat este tratată *Plastica* descoperită în stațiunea de la Ruginoasa (p. 291-359). În acest cadru, pe lângă statuetele antropomorfe și zoomorfe, sunt descrise și diferite alte categorii de descoperiri, precum vasele zoomorfe sau cu protome zoomorfe, piesele de podoabă, mesele-altar sau scăunelele-tronuri. Astfel, sunt discutate diferitele artefacte care, în mod convențional, oferă informații privitoare la viața religioasă a comunității preistorice de la Ruginoasa. Descrierile amănunțite realizate de autori sunt susținute printr-o bogată ilustrație

compusă din fotografii și desene ale pieselor provenite din așezarea de la Ruginoasa. Capitolul se încheie cu o serie de considerații privitoare la modul în care era redată fața idolilor antropomorfi în cultura Cucuteni.

Analizarea tuturor categoriilor de descoperiri arheologice este urmată de un capitol dedicat *Încadrării cronologice a așezării* (p. 361-365), în care cercetătorii C.-M. Lazarovici și Gh. Lazarovici demonstrează apartenența așezării de la Ruginoasa subfazei A₃ a culturii Cucuteni și în care se încearcă stabilirea raportului cronologic față alte așezări cucuteniene.

Într-un capitol separat este tratată *Paleofauna și unele aspecte ale economiei animaliere ale comunității de la Ruginoasa* (p. 367-374), secțiune semnată de Maria Știrbu. S-a urmărit determinarea speciilor de animale domestice și sălbatice, studiile indicând o preferință pentru creșterea porcinelor, situație semnalată și în alte așezări cucuteniene, precum cea de la Hoisești, dar și ponderea mai ridicată a resturilor provenite de mamiferele domestice comparativ cu cele provenite de la mamiferele sălbatice. Informațiile din text sunt ilustrate și prin intermediul unor tabele care conțin informații referitoare la repartiția pe specii a materialului analizat și la dimensiunile unor piese osoase provenite de la speciile de mamifere identificate.

Capitolul XI este dedicat *Concluziilor* (p. 375-381). Pe parcursul a șase pagini, autorii prezintă, schematic, particularitățile comunității eneolitice de la Ruginoasa-Dealul Drăghici, discutând despre ocupațiile locuitorilor, detaliile arhitecturale ale structurilor de locuire și sistemul de fortificare al așezării, precum și despre diferitele meșteșuguri practicate, dar trasează și câteva probleme care rămân de rezolvat pe parcursul cercetărilor viitoare.

Lucrarea este completată de o listă bibliografică și de un amplu rezumat redactat într-o limbă de circulație internațională, însoțit și de traducerea Listei ilustrației și a Cuprinsului lucrării (p. 395-431), fapt ce ușurează accesul la informație pentru specialiștii de peste hotare.

Trebuie remarcată și cantitatea ilustrațiilor. Pentru fiecare capitol este disponibilă o bogată ilustrație, inserată în text, fapt ce permite o parcurgere mai ușoară a textului. Din păcate, calitatea ilustrației lasă de dorit, în unele cazuri, deși aproape toate planșele sunt publicate color.

Monografia arheologică prezentată mai sus constituie o lucrare completă, în care autorii au înfățișat rezultatele investigațiilor arheologice întreprinse în situl de la Ruginoasa-Dealul Drăghici, apelând atât la metode specifice cercetării arheologice, cât și la unele elemente de cercetare interdisciplinară.

Ion Mareș, *Metalurgia aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni*, Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, Suceava, 2012, 612 p.

Metalurgia aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni constituie o valoroasă lucrare referitoare la prelucrarea unuia dintre primele metale utilizate de către comunitățile umane din eneolitic, în spațiul de la est de Carpați și până la Prut. Alegerea acestui subiect de către Ion Mareș nu ne surprinde. Acesta a realizat, de-a lungul anilor, mai multe studii și cercetări, dar și o apreciată teză de doctorat în care a tratat diferite probleme cu privire la metalurgia cuprului.

Lucrarea de față este structurată în 13 capitole, fiecare cuprinzând mai multe subcapitole care se încheie cu o serie de *Concluzii*.

Primul capitol este precedat de o *Introducere* (p. 17-28) în care cercetătorul a făcut câteva precizări referitoare la scopul lucrării, la obiectivele propuse, la metodologia folosită și a adresat mulțumiri persoanelor și instituțiilor care l-au ajutat la documentarea acestui volum.

În capitolul I, intitulat *Istoricul cercetărilor* (p. 29-46), autorul a realizat o scurtă prezentare a contribuțiilor aduse de cercetătorii care s-au ocupat de studierea artefactelor din aramă de pe teritoriul României și nu numai, de la începutul secolului XX și până în prezent.

Cel de al II-lea capitol, intitulat *Condițiile de descoperire* (p. 47-67), este dedicat expunerii contextului în care au fost găsite diferite obiecte din cupru (dălțițe, străpungătoare, topoare, ace etc.). Astfel, Ion Mareș a analizat aceste tipuri de artefacte din arealul culturilor Precucuteni și Cucuteni, precizând dacă provin din așezări, din depozite sau în urma unor descoperiri întâmplătoare.

În capitolul al III-lea, numit *Proveniența aramei* (p. 56-69), cercetătorul a dezvoltat, pe parcursul a cinci subcapitole, problema surselor de aprovizionare a comunităților eneolitice cu respectivul metal. S-au oferit date interesante referitoare la tipurile de minerale și minereuri utilizate, dar și la posibilitatea exploatării zăcămintelor de cupru, a prospecției și mineritului în perioada avută în vedere.

În capitolul al IV-lea, intitulat *Prelucrarea aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni* (p. 88-138), sunt discutate metodele prin care comunitățile Precucuteni și Cucuteni au reușit să prelucreze cuprul. Beneficiind în unele cazuri de analize spectrale, Ion Mareș a reușit să evidențieze, pe baza unor obiecte reprezentative pentru fiecare categorie de artefacte în parte, modul în care acestea au fost produse.

Capitolul al V-lea, *Piese de aramă din civilizațiile Precucuteni și Cucuteni. Tipologie, cronologie și utilizare* (p. 139-248) este cel în care autorul a adunat și ordonat cu acribie informații deosebit de importante referitoare la toate tipurile de

obiecte din aramă descoperite în arealul celor două culturi arheologice. Acesta a sistematizat și aranjat într-un mod corespunzător artefactele astfel încât analiza efectuată să poată fi parcursă cu ușurință de către cei interesați.

Capitolul al VI-lea (p. 249-362) este cel mai vast și mai cuprinzător segment al lucrării. Cercetătorul a realizat un *Corpus* al descoperirilor în care sunt cuprinse toate siturile din cadrul civilizațiilor Precucuteni și Cucuteni unde au fost găsite obiecte din aramă. Așezările sunt ordonate alfabetic, iar pentru fiecare obiect în parte Ion Mareș a oferit informații diverse legate de tipologie, contextul descoperii, dimensiunile artefactului, faza culturală din care face parte situl, locul în care se păstrează respectiva piesă, elementele chimice identificate în urma analizei spectrale.

În capitolul al VII-lea (p. 360-362) autorul expune sumar concluziile la care a ajuns în urma studierii problemei metalurgiei aramei în aria celor două culturi.

În capitolul al VIII-lea, intitulat *Zăcămintele și aparițiile de cupru din România* (p. 363-38), sunt prezentate, pe zone geografice, localitățile din țară în care se găsesc zăcămintele de aramă.

În capitolul al IX-lea (p. 386-389), Ion Mareș a descris etapele realizării unui topor cu două brațe dispuse în cruce pe baza unui experiment realizat personal, precum și concluziile la care a ajuns.

Capitolul al X-lea (p. 390-391) cuprinde un tabel publicat în 2002 de către autor și în care sunt reartizate topoarele de aramă cu gaură transversală din eneolitic, tipul lor și numărul de obiecte pentru fiecare zonă a țării.

În capitolul al XI-lea (p. 392-407), intitulat *Anexe*, sunt oferite rezultatele obținute în urma analizelor chimice și metalografice pe câteva obiecte din aramă, fiind înfățișate și câteva fotografii cu detalii ale pieselor aflate sub microscop.

În penultimul capitol, *Date arheozoologice referitoare la metalurgia din cultura Cucuteni* (p. 408-412), semnat de Florentina Carmen Oleniuc, sunt expuse informațiile obținute în urma analizei într-un laborator de biochimie a câtorva fragmente osteologice de mamifere ce prezintă urme de aramă.

Ultimul capitol al lucrării, al XIII-lea (p. 413-428), semnat tot de Florentina Carmen Oleniuc, constituie un al doilea *corpus* de descoperiri, de data aceasta cuprinzând materialele arheozoologice referitoare la metalurgia culturii Cucuteni. Astfel, autorul a reușit să adune 81 de oase de mamifere pe care au fost identificate urme de cupru, din mai multe situri, și să le ordoneze, pe faze culturale și așezări. De asemenea, la fiecare piesă în parte, putem găsi o scurtă descriere anatomică, dar și referințe cu privire la locul în care se observă urma de aramă, la contextul descoperirii, la numărul de inventar și la instituția care o păstrează.

Pentru ca informațiile prezentate în acest volum să fie accesibile și publicului din străinătate, Ion Mareș a realizat și un rezumat în limba engleză (p. 429-464).

Partea de final a cărții este rezervată Abrevierilor (p. 465-469), Bibliografiei (470-503) și Ilustrațiilor (planșe și hărți) (p. 504-612).

Metalurgia aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni este o lucrare ce cuprinde date de o însemnătate deosebită despre metalurgia aramei în eneoliticul de la est de Carpați și până la Prut, dar și pentru teritoriile din jur. Informațiile oferite sunt însoțite de un bogat set de imagini, hărți și planșe în cea mai mare parte color. Tehnoredactarea greșită a unor cuvinte, prezența sau lipsa unor spații în ordonarea bibliografiei nu știrbesc deloc din calitatea acestui studiu. Ion Mares reușește să capteze atenția prin volumul de muncă depus ce se observă în cele peste 600 de pagini, prin calitatea studiilor sale, prin metodele moderne utilizate și prin folosirea studiilor interdisciplinare care au adus un mare plus în formularea unor concluzii.

Radu-Gabriel FURNICĂ

Tudor Soroceanu, *Die Kupfer- und Bronzedepots der frühen und mittleren Bronzezeit in Rumänien. Depozitele de obiecte din cupru și bronz din România. Epoca timpurie și mijlocie a bronzului*, Archaeologia Romanica, band V (eds. Radu Harhoiu, Svend Hansen și Cornel Gaiu), Editura Accent, Cluj-Napoca/Bistrița 2012, 220 p., 72 pl. Ediție bilingvă (germană/română). Prefața editorilor scrisă de Svend Hansen.

Catalogul depozitelor de obiecte de cupru și bronz din spațiul geografic ce astăzi corespunde teritoriului României și care pot fi atribuite epocii timpurii și mijlocii a bronzului a fost conceput ca fiind cel de-al IV-lea volum al seriei inițiate de Tudor Soroceanu – *Bronzefunde aus Rumänien*¹ și este dedicat memoriei lui József Hampel.

Autorul, unul dintre puținii arheologi români deveniți o autoritate internațională în domeniu, mărturisește încă de la început faptul că „alcătuirea prezentului catalog a fost nutrită de speranța [...] de a putea oferi [...] o bază

¹ Volumele anterioare au apărut începând cu anul 1995, după cum urmează: T. Soroceanu (Hrsg), *Bronzefunde aus Rumänien*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 10, Berlin, 1995; T. Soroceanu (Hrsg), *Bronzefunde aus Rumänien II - Descoperiri de bronzuri din România (Beiträge zur Veröffentlichung und Detung älterballstattzeitlich Metallfunde in europäischem Zusammenhang)*, Biblioteca Muzeului Bistrița, Seria Historica 11, Bistrița/Cluj-Napoca, 2005; T. Soroceanu (Hrsg), *Bronzefunde aus Rumänien III - Descoperiri de bronzuri din România III*, Biblioteca Muzeului Bistrița, Seria Historica, Bistrița/Cluj-Napoca, 2008.

documentară [...] meticolos întocmită, verificată și completă, în vederea studierii depozitelor din fazele timpurie și mijlocie ale epocii bronzului” (p. 9, 11). Din punctul nostru de vedere, T. Soroceanu și-a atins aceste scopuri. Verificând informațiile deja vehiculate în literatura de specialitate, prin consultarea mărturiilor care s-au păstrat în arhivele și depozitele muzeelor, autorul atrage atenția asupra confuziilor generate de diverse publicații anterioare, afirmând, fără rețineri sau menajamente, că „epicentrul greșelilor, lipsurilor și neconcordanțelor, îl constituie, fără nici un dubiu, lucrarea lui Mircea Petrescu-Dîmbovița”² (p. 9-10, 12). Revizuirea datelor prezentate în *Depozitele de bronzuri din România* a avut ca rezultat sesizarea unor carențe în documentare și a unor erori în scrierea respectivei lucrări, precum omiterea unor depozite deja cunoscute (vezi indicarea localităților în Harta de la pagina 13) sau dublarea altora (Oradea III).

Prezentarea descoperirilor incluse în *Catalogul depozitelor/Katalog der Depotfunde* (p. 17-167) respectă, în aproape toate cazurile, aceeași structură: *Die Fundstelle, Fundumstände/Locul și condițiile descoperirii; Inhalt/technische details/Conținut și detalii tehnice; Datierung/Datare; Aufbewahrungsort/Loc de păstrare; Literatur/Bibliografie; Bemerkungen/Observații*. Depozitele au fost ordonate pe provincii istorice și în ordinea alfabetică a localității (cu unele scăpări, precum redarea descoperirilor de la Șandra înaintea celor de la Sângeorgiu de Mureș ș.a.; o altă scăpare a autorului o reprezintă și indicarea doar în limba germană, nu și în limba română, a apartenenței administrative a localităților).

Mai bine de jumătate din spațiul alocat catalogului propriu-zis este dedicat depozitelor găsite în Transilvania (p. 17-126) (cele de la Apa, Arcuș, Berea, „Bihar”, Brașov, Bretea Mureșeană, Cehăluț, Covasna, Criț, Deva, Gaura, Hălchiu, Hărman, Ighiel, Oradea III, Pădureni, Păuliș, Pecica I, Periam, Rimetea, Roșiori, Rusu de Jos, Sângeorgiu de Mureș, Sânnicolau Român III, Sânanndrei, Sânzieni, Săpânța, Sarmisegetuza I, Sarmisegetuza II, Satu Mare, Sebeș, Șimleul Silvaniei I, Șimleul Silvaniei II, Tilișca, „comitatul Torda”, Vâlcele I, Vârghiș, Vârșand I, Vârșand II, Vârșand III), fapt de înțeles având în vedere numărul mare al descoperirilor din această parte a României, în raport direct cu dezvoltarea tehnologiei bronzului în regiunile avute în vedere. Catalogul este completat de puținele depozite ce pot fi atribuite epocii timpurii și celei mijlocii a bronzului din Moldova (p. 127-139) (precum cele de la Borlești, Corbasca, Odobești, Parava) și Muntenia (p. 140-166) (Bolboși, Lopătari, Medgidia, Odăile-Podari, Ostrovu(l) Corbului I și II, Predeal I, Râncăciiov, Schitu (-Pângălești), Șerbănești, Sinaia, Slobozia, Tufa, Tulcea), cărora

² M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.

autorul le-a adăugat cele 140 de reprezentări gravate, multe dintre ele arme, de pe pereții peșterii de la Nucu (jud. Buzău).

Premergătoarea *Hartă a depozitelor cuprinse în catalog, realizată de D. Spănu, după o schiță de T. Soroceanu* (p. 13) conține toate localitățile în care au fost descoperite depozite, împărțite în funcție de înregistrarea sau nu a acestora de către M. Petrescu-Dîmbovița (1977), cărora le-au fost adăugate și cele greșit considerate depozite (omîtîndu-l pe cel de la Criș) sau cu o încadrare cronologică eronată. Unele mici neconcordanțe apar între nominalizarea localităților pe hartă și în textul catalogului precum: Șimleul Silvaniei pe hartă, Șimleu Silvaniei în catalog, ultima variantă fiind cea corectă ș.a.

Serioasa și ampla cercetare întreprinsă de Tudor Soroceanu (ce s-a întins de-a lungul mai multor ani, după cum el însuși mărturisește) a presupus și verificarea locului și a condițiilor de descoperire a depozitelor. Încercarea de lămurire a acestor aspecte este deosebit de valoroasă prin prisma discuțiilor, tot mai dese în literatura de specialitate, cu privire la tiparele geografice ale depozitelor, subiectul constituind deja o temă de cercetare pentru T. Soroceanu în două articole anterioare³. Este un efort lăudabil, prin care s-a încercat eliminarea confuziilor și a informațiilor inexacte apărute în literatura de specialitate și preluate și de alți cercetători. Autorul ne sesizează și încadrarea greșită a unor piese în depozite (cazul celor de la Larga, Iclod, Pecica, Vădastra), dar și unele incorectitudini în atribuirea cronologică a altora. Totodată T. Soroceanu relevă și încurcăturile apărute în legătură cu unele artefacte, cum este cazul unui topor cu disc din depozitul de la Apa (despre care autorul crede că s-a pierdut în intervalul cronologic 1971-1993), atenționându-ne asupra faptului că în catalogul expoziției *Comori ale epocii bronzului din România* din 1995⁴, este reprodus un topor de la Someșeni în locul celui din depozitul de la Apa.

Bibliografia exhaustivă (cu peste 500 de titluri – p. 169-206), anexa constituită dintr-un tabel ce prezintă analizele grupului de lucru SAM⁵, indicele de

³ T. Soroceanu, *Die Fundumstände bronzzeitlicher Deponierungen – Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten*, în T. Soroceanu (ed.) *Bronzefunde aus Rumänien*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Berlin, 1995, p. 21-35; Idem, *Die Fundplätze bronzzeitlicher Horte im heutigen Rumänien*, în S. Hansen, D. Neumann, T. Vachta (eds.), *Hort und Raum. Aktuelle Forschungen zu bronzzeitlichen Deponierungen in Mitteleuropa*, Topoi: Berlin Studies of the Ancient World, 2012, p. 227-254.

⁴ V. Leahu, *Depozitul de la Apa*, în C. Stoica, M. Rotea, N. G. O. Boroffka (Hrsg.), *Comori ale epocii bronzului din România. Treasures of the Bronze Age in Romania*, București, 1995, p. 65, 75-76, 97-98.

⁵ S. Junghans, E. Sangmeister, M. Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Studien zu den Anfängen der Metallurgie II, 2*, Berlin, 1968; Idem,

localități și cele 72 de planșe (p. 221-292) cu explicația antemergătoare (p. 217-220), completează acest instrument util pentru toți cei interesați de problema depozitelor de obiecte din cupru și bronz găsite pe actualul teritoriu al României și care pot fi atribuite epocii timpurii și mijlocii a bronzului.

Parcurgând datele expuse în acest catalog cititorul află că există multe informații echivoce în literatura de specialitate, multiplele cauze ale greșelilor fiindu-ne sugerate de T. Soroceanu în diverse rânduri: imposibilitatea de a proba datele oferite de alți cercetători, confuzii în privința geografiei și a apartenenței administrative a unor localități, preluări inexacte din alte studii, pierderea unor piese, apariția fortuită a depozitelor, atribuirea cronologică și tipologică defectuoasă a unor piese. Pe cât a fost posibil, autorul catalogului *Die Kupfer- und Bronzedepots der frühen und mittleren Bronzezeit in Rumänien. Depozitele de obiecte din cupru și bronz din România. Epoca timpurie și mijlocie a bronzului* a izbutit să recupereze informații și să clarifice unele situații dar, din păcate, în unele cazuri, *status-quo*-ul inițial al descoperirii rămâne pierdut definitiv.

Diana-Măriuca VORNICU

Carol Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, Bibliotheca Marmatia 3, Editura EUROTIP, Baia Mare, 2011, vol. I (628 p.) și vol. II (318 p.), inclusiv: 6 hărți generale tematice + 71 hărți ale unităților administrative + 323 fig.

De curând, comunitatea științifică, breasla arheologilor și nu numai a primit spre analiză o sinteză de dimensiuni apreciabile și de mult timp așteptată. Este vorba despre *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, semnat de cunoscutul arheolog dr. C. Kacsó, ale cărui competențe și preocupări constante timp de peste 50 de ani în domeniul arheologiei (mai ales în ceea ce privește epoca bronzului), sunt mult prea bine cunoscute publicului, pentru a mai necesita vreo detaliere în rândurile de față. Menționăm doar faptul că de numele său – o prezență obișnuită în peisajul publicistic românesc și din afara țării noastre – se leagă o serie absolut impresionantă de lucrări și descoperiri din zona Lăpuș (grupul cultural Lăpuș), de arheologia minieră/montană, de depozitele/descoperirile de bronzuri

Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Studien zu den Anfängen der Metallurgie II, 4, Berlin, 1974.

transilvănene/maramureșene, o apetență și deschidere constantă spre cercetarea interdisciplinară, precum și de muzeografie.

Lucrarea domnului dr. C. Kacsó nu este singulară în peisajul publicistic de caracter arheologic din țara noastră. Acest volum vine în completarea unor serii de apariții de acest gen, unele mai vechi (cităm selectiv: *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*–1976; *Repertoriul Iași*–1984), altele mai recente (*Repertoriul Cluj*–1992; *Repertoriul Alba*–1995; *Repertoriul Brașov*–1996; *Repertoriul Covasna*–1998; *Repertoriul Harghita*–2000; *Repertoriul Sibiu*–2003; *Repertoriul Hunedoara*–2005), unele mai reușite, chiar premiate de Academia Română, altele, marcând stadii de etapă, fiind în curs de perfecționare, dar toate slujind același nobil țel: aducerea în prim plan a valorilor patrimoniului cultural național, în interesul protejării/conservării și valorificării sale multiple.

Impresionanta lucrare dedicată descoperirilor arheologice maramureșene a apărut sub egida uneia dintre prestigioasele instituții de cultură ale țării noastre: *Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș*, din Baia Mare, păstrător al unor bogate și variate colecții de patrimoniu arheologic și nu numai. Lucrarea domnului C. Kacsó reprezintă apariția cu numărul 3 în cadrul unei colecții de sine-stătătoare, și anume *Bibliotheca Marmatia*. De altfel, primele două numere ale acestei colecții, apărute cu prilejul unor manifestări științifice de anvergură internațională, organizate la Baia Mare, l-au avut drept coordonator tot pe distinsul arheolog băimărean. Este vorba despre *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit* (2001) și *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag* (2003), volume cu recunoaștere internațională, intens citate de către specialiști.

Volumul I debutează cu o *Prefață* (p. 5-7), în care autorul expune motivele care au stat la baza realizării acestei lucrări. Metodologia și intențiile sale sunt limpezi, organizarea repertoriului fiind cea alfabetică, descoperirile sunt înfățișate cronologic. Este accentuată și opinia proprie, conform căreia prin „descoperire arheologică” este înțeleasă „orice creația materială umană, respectiv materie ce a fost manipulată de om, ajunsă, dintr-un motiv sau altul, în pământ sau într-un alt loc, care nu este accesibil cotidian omului”. De aceea, au fost repertoriate monumente de arheologie industrială și montană (ex. diverse lucrări miniere, șteampuri, turnătorii), monumente din cimitire, diverse monumente istorice (ex. mănăstiri), dar și peșteri, piese descoperite izolat etc. De asemenea, sunt prezentate și documente scrise, locuri ale unor sate dispărute, toponimelor care pot furniza informații asupra unor vechi amplasamente umane acordându-li-se atenția cuvenită. Acolo unde a fost posibil, s-a prezentat (de multe ori critic, făcându-se corecturile de rigoare), locul de păstrare al obiectelor de patrimoniu menționate în text.

Urmează *Prescurtări* (p. 8-65) și *Cadrul geografic* (p. 66-77) al județului Maramureș, schițat sintetic dar consistent, detaliile oferite fiind suficiente înțelegerii mediului natural în cadrul căruia au evoluat comunitățile umane de-a lungul mileniilor. Sunt amintite și resursele naturale, acestea fiind punctate ca atare în contextul reliefului (predominant montan) al județului: minereurile neferoase și feroase, cele auro-argintifere, sarea (atât sub forma zăcămintelor-iviri la zi, cât și a izvoarelor) și izvoarele minerale. Se acordă atenția cuvenită rețelei hidrografice - agent modelator principal al reliefului (râurile Vișeu, Iza, Săpânța, Lăpuș, Someș și Tisa), solurilor, vegetației, faunei, care sunt succint expuse.

Deosebit de interesant este capitoul următor, intitulat *Resurse minerale feroase și neferoase în județul Maramureș* (p. 78-82), care, din punctul nostru de vedere, reprezintă cea mai reușită sinteză de acest tip, dacă ne raportăm la repertoriile arheologice apărute până în acest moment în țara noastră. Acest gen de prezentare, defalcată pe secvențele: 1. *Denumire, constituenți principali și/sau secundari, tip genetic, vârstă*; 2. *Localizare geografică*; 3. *Compoziția chimică: elemente principale, secundare, urme de elemente*; 4. *Compoziția mineralogică, parageneze minerale (faze de mineralizare), caracter zonal*, ajută cititorul să înțeleagă mai ușor caracterul unor descoperiri arheologice ce se leagă de utilizarea *resurselor naturale autohtone* (s.n.), în mod deosebit cu referire la descoperirile pre- și protoistorice, antice și medievale.

În continuare sunt discutate *Depozite și izvoare sărate în județul Maramureș* (p. 83), atât ivirile la zi (Ocna Șugatag, Coștiui, Slătioara) cât și izvoarele sărate, care au fost grupate în două grupe mari, în funcție de mineralizație: suprasărate (șapte) și sărate (zece).

Istoricul descoperirilor și cercetărilor arheologice în județul Maramureș (p. 84-89) a fost sintetizat la maximum posibil, fiind surprinse marile etape ale cercetărilor/descoperirilor – începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea – la care, de-a lungul deceniilor, și-au adus contribuția diverși pasionați, anticari, dar și instituții, precum: *Muzeul de Istorie și Arheologie, Universitatea de Nord, Muzeul de Mineralogie*, sau, mai recent, *Clubul de Speologie „Montana”*.

Cea mai cuprinzătoare secțiune a lucrării înfățișate aici se intitulează *Repertoriul arheologic pe localități* (p. 91-578) și prezintă alfabetic unitățile administrative (LXXI) repertoriate de autor, cu descoperirile arheologice de rigoare. Acest repertoriu este urmat de un rezumat în limba engleză: *The archaeological repertory of Maramureș County* (p. 580-581), de *List of illustrations* (p. 582-594), de *Indice alfabetic al localităților* (p. 595-598), de *Indicele de descoperiri pe epoci* (p. 599-

603), de *Indicele de autori* (p. 604-621), de *Structura administrativă a județului Maramureș. Stadiu-aprilie 2009* (p. 622-625) și *Cuprins* (p. 626-627).

Volumul al II-lea reprezintă din punct de vedere grafic esența celor scrise în primul volum al repertoriului arheologic. Cum este și firesc, volumul debutează cu hărțile tematice generale, ale județului, organizate pe teme/epoci istorice, de la paleolitic la secolele XIX-XX. Urmează *Hărți (I-LXXI)* (p. 19-87), prin intermediul cărora putem analiza distribuția patrimoniului arheologic în cadrul comunelor din județul Maramureș, punctele cu descoperiri arheologice fiind reprezentate cu minuțiozitate. O pară consistentă a acestui volum, care se prezintă ca o secțiune distinctă, este cea intitulată *Obiective și obiecte arheologice* (p. 89-318), care conține desene, planuri, schițe, fotografii, multe dintre ele fiind color, precum și explicațiile aferente.

Ne interesează care ar fi menirea, în cadrul mai general, al societății noastre post-decembriste, a unei asemenea lucrări de anvergură, realizată de un singur autor. Evident, nu munca în sine sperie pe un arheolog, nici complexitatea sau vastitatea domeniilor și subdomeniilor ce trebuie acoperite atunci când se începe și se desăvârșește un asemenea demers cvasi-exhaustiv. Lucrurile sunt mult mai complicate în ansamblul „universului arheologic românesc” și tocmai aici trebuie căutat meritul lui C. Kacsó. Pentru că acolo unde generații întregi de arheologi și muzeografi de prin diverse instituții similare din România au eșuat, fie din pricini financiare, politici culturale/manageriale îndreptate în alte direcții, fie din cauza lipsei coeziunii colectivelor, reputatul arheolog baimărean a reușit să desăvârșească și să ofere publicului, cercetătorilor, instituțiilor abilitate (*Direcțiile pentru cultură*), la urma urmei statului român, un instrument atât de necesar și pe care multe administrații județene și l-ar dori.

Valoarea unui repertoriu arheologic nu constă, nicidecum, doar în cantitatea imensă de informații patrimoniale pusă la dispoziție, ci și în sistematizarea, organizarea, explicarea și publicarea corectă a informației științifice. Percepția publică a repertoriilor arheologice este condiționată și de nivelul de cultură și educație a „maselor” – aceasta putând juca un rol major – necesitând o promovare constantă în timp, în ceea ce privește viitoarele dezvoltări muzeistice microzonale și tematice, cu sau fără valențe administrative (ne referim aici la muzee comunale, școlare, muzee de sit ș.a.) și, în cele din urmă, la îmbunătățirea fluxului turistic regional.

Repertoriul Maramureș este creionat în același stil cu care C. Kacsó ne-a obișnuit de-a lungul anilor: sobru, explicit, modelat în tehnica preciziei și criticii informației; el oferă, din punctul nostru de vedere (în acord cu preocupările noastre personale, legate de cercetarea bronzurilor din Bucovina), o sinteză neprețuită a

descoperirilor de bronzuri și ceramice aparținând epocii bronzului și primei vârste a fierului, tocmai domeniile de excelență ale d-lui dr. C. Kacsó. Regăsim date utile (descrieri amănunțite, discuții critice, iar uneori sunt invocate analize spectrale efectuate pe bronzuri) și analogii (ilustrația se apropie de perfecțiune), necesare înțelegerii manifestării unor procese etno-culturale pe spații largi, mai ales dacă ne gândim la perioada mijlocie a bronzului sau la civilizația Gáva; în situația de față, prezența unor obiecte de origine transilvăneană și central-europeană, în spațiul nord-est carpatic (de-a lungul cursurilor superioare și parțial mijlocii ale Nistrului, Prutului, Siretului, Sucevei și Moldovei), poate fi raportată cu succes la descoperirile înfățișate și descrise în repertoriul Maramureșului.

Totodată, acest repertoriu ne ajută să înțelegem variatele consistențe, ritmurile istorice și specificitățile locuirilor umane din cele mai vechi timpuri, defalcate pe fiecare etapă a parcursului devenirii lor istorice (hărțile anexate în cel de al doilea volum, bine gândite, sunt de mare ajutor); de asemenea, dacă ne gândim la perioada formării statului medieval Moldova (descălecatul lui Dragoș și afirmarea lui Bogdan I), regăsim modelele și tipurile ceramice existente în Maramureșul veacului al XIV-lea.

În mod firesc, repertoriul Maramureșului, așa cum arată însuși autorul, nu se dorește și nici nu ar fi putut fi exhaustiv (general vorbind, nivelul informațional se oprește la momentul anului 2006, cu mici excepții); dar, menirea sa este aceea de a oferi o primă sinteză, de a clarifica multe situații și informații incerte, de a deschide gustul, apetitul pentru generația viitoare de arheologi, care are datoria morală de a continua, de a descoperi noi vestigii și de a îmbunătăți și nuanța ceea ce la acest moment nu a fost posibil. În plus – un alt element pozitiv – se adaugă utilizarea și gestionarea informațiilor de către *Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Baia Mare*, care astfel poate proteja și supraveghea siturile arheologice.

Lucrarea domnului dr. C. Kacsó impresionează nu doar prin consistența și masivitatea ei (sunt citate, la bibliografie nu mai puțin de 864 de titluri), ci și prin stilul elegant, am putea spune aproape didactic, prietenos, prin calitatea deosebită a tipăriturii, ceea ce onorează nu numai pe distinsul autor sau editura, ci și *Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș* din Baia Mare, o instituție căreia prietenul și colegul nostru de breaslă C. Kacsó i-a dedicat însuși viața sa.

Bogdan Petru NICULICĂ

Lăcrămioara Stratulat, Ioan Iațcu, *Arta pelerinajului. Obiecte creștine în spațiul est și sud-est carpatic (secolele IV-XVI)*. Catalog de expoziție, Editura Palatul Culturii, Iași, 2011, 125 p.

Lucrarea de față se circumscrie unor eforturi expoziționale și istoriografice anterioare, așa cum o subliniază autorii în argument, referitoare la creștinismul nord-dunărean. De data aceasta universul expozițional și științific l-a constituit abordarea fenomenului religios și istoric al creștinismului dintr-un punct de vedere inedit, acela al pelerinajului creștin și pelerinilor. Expoziția organizată în toamna anului 2011, de către Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, beneficiază de un catalog care se constituie într-o importantă contribuție științifică la tematica generală a cercetării creștinismului.

Lucrarea este structurată în mai multe secțiuni: un preambul, aparținând prof. Dan Gh. Teodor, *Studiu introductiv*, o secțiune de ilustrații, urmează apoi catalog, de fapt descrierea pieselor. O bibliografie judicios întocmită încheie această lucrare.

În cadrul *Studiului introductiv* autorii analizează difuzia cultului martirilor și cinstirea relicvelor în regiunile nord-dunărene, mai ales în Dobrogea, unde orașul Tomis, sediul Mitropoliei provinciei Scythia, atrăgea numeroși pelerini. Autorii discută problematica pelerinajului, oprindu-se asupra centrelor de pelerinaj din Orient, dar și a unor sedii episcopale din Dobrogea, unde cercetările arheologice au scos în evidență existența unor complexe posibil destinate pelerinilor, al instituțiilor eclesiastice de la Dunăre, a localităților cu martiri. Nu în ultimul rând o discuție asupra obiectelor liturgice pe care pelerinii le aduceau din călătoriile lor sau le foloseau în cadrul ceremoniilor religioase, apelul la sursele scrise fiind benefic în acest caz, sunt în măsură să ofere cititorului o imagine până la detaliu a dimensiunii pe care pelerinajele și pelerinii le-au avut în răspândirea și fundamentarea creștinismului în zona nord-dunăreană. Unele dintre obiectele expuse și prezentate în catalog atestă faptul că Moldova, în Evul Mediu, se înscria în traseele pelerinilor, porniți din vestul sau estul Europei, către Locurile Sfinte.

Cele 118 piese provin de la muzee din zona Moldovei, Dobrogei și Munteniei. Sunt prezentate vase speciale pentru păstrarea mirului sau a apei sfințite (*ampullae*), piese de inventar liturgic – cădelnițe, lingurițe, obiecte de iluminat – opaite cu însemne creștine, elemente de la candelă, medalioane și iconițe, ca și obiecte de port – pieptene, fibule, cataramă, toate cu semne creștine, tipare de cruci, cruci de mână și cruciulițe, pandantive-crucii, engolpioane, crucii relicvar. O ultimă grupare conține monede bizantine și sigilii cu iconografie creștină. Din punct de vedere cronologic, conceptul expozițional a căutat să ilustreze o realitate religioasă și

socială prezentă la nord de Dunăre, în regiunile Dobrogei și Moldovei, între secolele III- XV. Ni se pare important de menționat faptul că în catalog sunt un număr de 23 piese inedite, care în felul acesta, până la publicarea lor integrală, sunt semnalate lumii științifice. Faptul este în aceeași măsură expresia acribiei cu care autorii expoziției și implicit ai catalogului au cercetat colecțiile muzeale, pentru o ilustrare a unui subiect inedit. Piesele beneficiază de o ilustrație fotografică de o calitate foarte bună, fiind însoțite de fișele de catalog redactate de colegii de la muzeele participante la realizarea expoziției.

Lucrarea *Arta pelerinajului. Obiecte creștine în spațiul est și sud-est carpatic (secolele IV-XVI)* se impune ca o contribuție științifică, dar și muzeografică, importantă în cercetarea originilor și răspândirii creștinismului la nordul Dunării.

Tamilia-Elena MARIN

Igor Cereteu, *Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău. Catalog*, Editura Tipomoldova, Iași, 2011, 407 p., 22 imagini.

Cercetarea patrimoniului de carte veche în Basarabia a început încă în a doua jumătate a secolului XIX, când în revista eparhială *Кишиневские епархиальные ведомости*, au fost publicate unele informații sumare despre valorile bibliofile. Subiectul a prezentat un interes științific constant și pentru alți cercetători (Nicolae Iorga, Zamfir Arbore, Gheorghe Ghibănescu, Paul Mihail, Ștefan Ciobanu, P. Constantinescu-Iași, Constantin N. Tomescu, Dimitrie I. Balaur), care au publicat rezultatele cercetării lor referitoare la acest subiect în prima jumătate a secolului XX. În perioada sovietică abordarea acestei teme a fost interzisă, din motive care nu necesită prea multe explicații. Chiar și în aceste condiții, problematica a fost abordată în unele publicații, însă cu anumite conotații ideologice.

Abia după dezintegrarea imperiului sovietic investigațiile în domeniul cărții și tiparului au fost reluate. În aceste împrejurări a apărut, în anul 1990, primul volum de *Cartea Moldovei (Карта Молдовей. Едиций век (сек. XVII – ынч. сек. XX). Каталог женерал*, вол. I. Алкэтуторь Н. П. Матей, К. И. Слуту, В. Г. Фармажиу. Cu un studiu introductiv de A. Eșanu, Кишинэу, „Штиинца”, 1990), urmat în anul 1992 de volumul următor (*Cartea Moldovei. Ediții cu caractere chirilice (sec. XIX - înc. sec XX). Catalog general*. Vol. II. Alcătuitori: V. Farmagi, N. Matei, C. Slutu. Cu un studiu introductiv de A. Eșanu, Chișinău, „Știința”,

1992, 266 p.). Precizăm că aceste două volume descriu cartea românească din spațiul istoric al Țării Moldovei.

Pe teritoriul Basarabiei, la fel ca și în alte provincii românești, au circulat timp de secole cărți din diferite centre românești și din străinătate. Despre tipăriturile de la București, Iași, mănăstirea Neamț, Râmnic, Blaj, Brașov, Sibiu, Viena, Buda, cu circulație în estul spațiului românesc s-a scris mai puțin în ultimul timp, din lipsa unor surse, care ar include și valorile bibliofile din centrele tipografice menționate mai sus. Tocmai din aceste considerente, contribuția colegului, dr. Igor Cereteu, cercetător la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău), este mai mult decât meritorie.

Domnul dr. Igor Cereteu este preocupat de valorile bibliofile de mai bine de un deceniu, iar rezultatele cercetărilor sale din această perioadă se concentrează pe colecția de carte românească veche și modernă, identificată în fondurile din Chișinău. Despre valoarea științifică a *Catalogului* menționează în *Cuvânt înainte* Prof. univ. dr. Iacob Mârza de la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, care este de părere că acest volum „îndeplinește calitățile unui necesar *Handbuch* pentru istoriografia contemporană asupra cărților românești vechi și moderne, fiind un îndemn de bun simț pentru formula științifică „Ad fontes!”.

Introducerea lucrării este urmată de un capitol intitulat *Valoarea documentară și semnificația istorică a cărții românești vechi și moderne*, în care sunt abordate: problema cercetării cărții și tiparului românesc în Basarabia; circulația tipăriturilor; fenomene seismice; fenomene astronomice; observații meteorologice; blestemul ca parte componentă a însemnărilor; evenimente istorice și personalități. La *Bibliografie* sunt incluse principalele surse în limbile română și rusă, pe care cercetătorul le-a utilizat în procesul de elaborare a lucrării.

În *Catalogul* domnului dr. Igor Cereteu sunt descrise 1126 de cărți din: Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Secția Carte rară și veche; Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei; Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fondul Mănăstirii Noul Neamț (fond 2119, inventar 6); Biblioteca Universității de Stat din Moldova. Colecții speciale; Muzeul Național de Artă al Moldovei; Muzeul Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu”; Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală a Republicii Moldova; Muzeul Pedagogic Republican; Biblioteca Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei „Andrei Lupan”. Secția Carte veche și rară; Departamentul Informațional Biblioteconomic al Universității Libere Internaționale din Moldova.

Valoarea lucrării este motivată prin cele mai vechi cărți tipărite, care au fost incluse în catalog: Varlaam, *Carte românească de învățătură*, Iași, Tiparul Domnesc, 1643; *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652; Dosoftei, *Molitvenic de'nșales*, Iași,

Tipografia Mitropoliei, 1681; Dosoftei, *Parimiile*, Iași, Tipografia Mitropoliei, 1683; *Apostol*, București, Tipografia Mitropoliei, 1683; *Evanghelie*, București, Tipografia Mitropoliei, 1693; *Evanghelie* Snagov, Tipografia Mănăstirii, 1697 etc.

Titlurile și edițiile incluse în repertoriu au fost structurate conform periodizării cunoscute: *cartea românească veche* (până la 1830) și *cartea românească modernă* (1831-1918). În procesul cercetării și mai ales cel al identificării cărților cu lipsă de foi, dr. Igor Cereteu a utilizat cele mai reprezentative bibliografii românești. Descrierea fiecărei cărți a fost făcută conform unei fișe, care include: titlul, locul și tipografia în care a fost editată cartea; titlul desfășurat al cărții; descrierea fizică a fiecărui exemplar; însemnările marginale (în cazul în care ele există); deținătorul și cota cărții.

Cele două categorii de indici de la sfârșitul textului *Catalogului* facilitează accesul la informație a cercetătorilor interesați de cartea tipărită sau de conținutul textelor însemnărilor manuscrise, care oferă un variat spectru de subiecte. La fel de importante pentru valoarea lucrării sunt și cele 22 de imagini color de la sfârșitul cărții. Un rezumat în limba engleză facilitează accesul la informație pentru cei care nu cunosc limba română, dar sunt interesați de problema tipăriturilor românești.

Apreciam lucrarea dlui dr. Igor Cereteu drept una valoroasă, pentru că pune în circulație cărțile vechi și însemnările manuscrise, pe care le-a descifrat cu mare tenacitate. Acestea oferă informații cu tematică diferită, utile pentru întregirea istoriei noastre naționale. Suntem convinși că această carte își va găsi locul printre prețioasele contribuții la valorificarea patrimoniului nostru românesc.

Vitalie PLEȘCA